

ВИТЕШКА ОДБРАНА ДИЈАЛОШКЕ ЧАСТИ

Бранко Вранеш, *Критичари у дијалогу: Р. Константиновић, Н. Пејковић, А. Јерков о српској поезији 20. века*, Савез славистичких друштава Србије, Београд 2023

Књига *Критичари у дијалогу* Бранка Вранеша поставља важно питање постојања дијалога унутар академско-научне заједнице, али се то питање само наизглед тиче овог одређеног дела друштва. Питање могућности дијалога показало је у каквом је статусу дијалог данас у српском друштву, у којој мери је он могућ (остварљив), који су неопходни услови да би он био посматран као конструктиван и квалитетан, као и које су последице рушења његове конструкције какву смо некада познавали.

Управо због питања које ова књига поставља у своје средиште, дајући притом и одговоре на њих, читалац лако може да закључи да је свест једног друштва о значају дијалога (у овом случају у савременој књижевној критици) од пресудног значаја за напредак унутар те друштвене заједнице. Неретко, дијалог се доживљава и усваја са личног становишта, те он лако губи своја битна својства, функцију и сврху. Преко посматрања дијалога између две значајне фигуре у српској књижевности, Радомира Константиновића и Новице Петковића, Вранеш поново успоставља разговор у форми у којој би он и требало да буде што чешће присутан. На тај начин, књига постаје својеврстан уцбеник или водич за вођење готово сваке комуникације данас.

Посматрајући два поменута имена српске књижевности, аутор ове књиге приказује да дијалог није нужно (само) полемика или (само) сукоб, већ да се кроз њега може истакнути уважавање саговорника, као и исказати љубав према саговорнику. Ово, на изванредан начин, изискује најтежи подухват, а то је да се у датом моменту људски его остави по страни како би се могло доћи до заједничких закључака ради општих интереса. Самим тим, књига подстиче на размишљање које иде много дубље од дијалогског питања на његовој научној основи.

Критичари у дијалогу подељени су у две главне категорије. Прва је насловљена као „Дијалог Радомира Константиновића и Новице Петковића”, а друга као „Дијалогска постхерменеутика Александра Јеркова”. У ширем смислу, први део књиге посвећен је експлицитним и имплицитним књижевним разговорима двојице књижевних критичара који су били вођени унутар тумачења дела Душана Матића и Момчила Настасијевића. У тим разговорима читалац се не едукује само о дијалогу већ и о појединим начинима размишљања поменутих критичара, као и о песницима којима се Константиновић и Петковић баве. Друга велика целина Вранешове књиге посвећена је потенцијалном разрешењу савременог дијалогског проблема кроз тумачење нове читалачке стратегије

коју формулише Александар Јерков. Над овим поглављем истрајни читалац не може да се не запита у којој мери га (не)могућност остваривања дијалога са другима уопште изграђује или спутава на животном путу.

То је важно истакнути јер је дијалог, било да је сврсисходан или деструктиван, неодвојиви део човека и његовог постојања као друштвеног бића. То значи да се и онда када се разговор прекида на нивоу директног обраћања оном другом, он наставља у другим видовима: кроз наше понашање, наредне одлуке или поступке. Вранешовом књигом се, дакле, открило да је Константиновићеве и Петковићеве књижевне судове немогуће тумачити одвојене једне од других, чак и када дијалог између ова два књижевна критичара прелази са експлицитне на имплицитну раван, коју Вранеш прецизно тумачи и износи:

Петковићева и Константиновићева тумачења структуре Матићевих песама стоје, по свему судећи, у сложеном односу међузависности. Овде треба начинити једну важну напомену. Константиновићева запажања у хронолошком следу јесу претходила Петковићевим, али њихов значај у потпуности можемо спознати само на фону Петковићевих систематских анализа. Константиновићеве интерпретације језичких особености Матићеве поезије стога треба разматрати у склопу са истраживањима Новице Петковића, иако су номинално остале изван видокруга овог критичара.¹

Њихови погледи на одређене песнике константно се преплићу, подударају или разилазе. Дакле, удаљавањем Новице Петковића од његових личних ставова осамдесетих година XX века није се прекинула и међусобна зависност полемичког тона коју су Петковић и Константиновић имали. Ово је било неопходно показати да би се истакла суштинска функција и домет самог дијалога у књижевности, који се, дакле, води и онда када *излега* и када се *верује* да је он прекинут.

Управо захваљујући том експлицитно окончаном, али имплицитно и даље присутном дијалогу, херметички су се сачувале одређене вредности у књижевним тумачењима Константиновића и Петковића. Једна од њих је свакако значај самог гледишта двају истакнутих песника у нашој култури, Душана Матића и Момчила Настасијевића. Потом, дата је могућност да се проблематика самог дијалога тумачи и објасни у својим позитивним и негативним странама у данашњем времену. А уз то, у фокусу истраживања доведена је и сама књижевна критика.

Немогућност да се дође до заједничког закључка, или да се макар књижевни разговор двојице критичара у целости заврши, Вранеш открива у њиховим различитим методологијама. Центар неразумевања међу њима лежи у Петковићевој перспективи према којој „проучавање иманентне поетике мора бити емпиријски утемељено”,² те у томе што

¹ Бранко Вранеш, *Критичари у дијалогу*, 41.

² Исто, 24.

се непремостива грешка коју Константиновић прави „састојала у томе што се у својим тумачењима некритички руководио 'доктрином' међуратних модерниста и надреалиста”;³ чиме је пропустио шансу да емпиријски утемељи своје тумачење. У којој мери је то тачно или нетачно, Вранеш аргументовано разлаже даље у својој књизи, водећи рачуна да и сам следи квалитетну форму дијалога.

Овим је отворено питање где је, осим егзактно научне стране, нестала и она друга страна друштвено-хуманистичких наука (па и науке уопште) која се тиче радости и усхићења унутар истраживања. Једно од круцијалних и, можемо рећи, храбрих питања које Вранеш отвара кроз тумачење форме дијалога јесте у којој мери је дијалог у књижевности, као хуманистичкој науци, могуће остварити без страсти у самом истраживању. Алармантно је стање у којем се води дијалог између проучаваца књижевности и саме књижевности, јер се у жељи да се она научно конституише затомила њена јединствена особеност, а то је пружање радости откривања и интерпретативног стварања.

Отуда је једно од важних питања, до којег се сеже кроз дубље сагледавање самог дијалога, на који начин се морају преиспитати и поново успоставити границе тумачења у којима неће трпети ни интиман дијалог књижевности и њеног тумача, ни дијалог са књижевношћу као науком. У том послу увек је неопходно тражити добре стране, врлине, оно што може бити позитиван пример, што свакако не подразумева и заобилажење оних негативних страна у једном мишљењу. Напротив, то би изискивало да се квалитетан дијалог води исцрпно, витешки, при чему се избегава селективно, а у обзир узима темељно читање и уважавање саговорника.

У том процесу Вранеш долази до трећег књижевног критичара, Александра Јеркова, будући да једно од датих решења у поновном успостављању конструктивног дијалога види у Јерковљевом појму хермејеутике. Појам у себи подразумева дијалогски процес који критикује хермејеутичку тежњу за апсолутним разумевањем, а онда и реинтерпретацију мајеутичког дијалога. Хермејеутика садржи три елемента: деконституцију, самооспоравање и маргинокритику. Овим је дијалогски пут добио своју наδοградњу, уважавајући његову основну и примарну функцију.

Вранеш у Јерковљевом посматрању дијалога види кључне елементе за даље напредовање у академској и научној заједници. Пре свега, од велике је важности непрекидно преиспитивање наших становишта, али и преиспитивање њихових полазишта и разлога због којих их се држимо. Потом, поред провере општих и сопствених становишта потребно је проверити у којој мери овладавамо њиховом саморазумљивошћу и неопходно је разоткрити који судови им противрече, што би их на од-

---

³ Исто, 104.

ређени начин самооспорило, па самим тим и маргинализовало. На тај начин, дијалог се превасходно води са самим собом, омогућавајући појединцу да се кроз маргинализацију усмери на другу страну од покорављања политичкој моћи као центра збивања, да би се са те позиције могло објективно или непристрасно упутити ка саговорнику.

Хермејеутиком се постиже управо спајање књижевности као науке и књижевности као уметности. Вранеш у тумачењу Јерковљевог термина подсећа да се „лепота није одвајала од хуманистичких идеала доброте и истине”,⁴ али и да је тежња ка том идеалу, зарад научног карактера, избачена из употребе. Из страха да не изгуби на егзактном и емпиријском значају, тумачење књижевног текста било је у стању да изгуби примарни покретач самог тумачења, радозналост. Према томе, ова „погубна замена теза довела је критичку мисао до тога да љубав према књижевности (...) супституише вољом да се књижевним делом овлада кроз тумачење”.⁵ Хермејеутиком се радозналост враћа у активно стање, ми преиспитујемо себе, своје ставове, као и оно што чујемо од другог у складу са саморегулацијом. Дијалог са хермејеутичким одликама инсистира на активном слушању другог наспрам себе, као и себе наспрам себе, те нема места за лицемерност или пасивни став нас као слушалаца.

Мањкавост хермејеутике могла би бити у њеној врлини, непристајање на једну истину и преиспитивање свега што знамо, према чему се долази до сократовског става „знам да ништа не знам”. Међутим, Вранеш уводи други Јерковљев термин – то је херменеусиа, која уклања тезу о мањкавости хермејеутике. Према су ова два појма противречна, они се остварују у својој комбинацији. Док хермејеутика „све време доводи у питање сваки могући исход тумачења”, видећемо да херменеусиа „намеће и одређује главни правац”.⁶ Док хермејеутика отвара могућност мишљења, херменеусиа захтева да се не исклизне са поља књижевног текста у идеолошке или политичке сфере и залаже се за правду тумачења. Међутим, оно што се Вранеш, бивајући и сам добар пример дијалогске форме за коју се залаже, пита, јесте „постоји ли 'правда тумачења' изван текста, а не само 'у тексту'”⁷ и покушава да образложи читаоцу наредни Јерковљев корак у конституисању новог тумачења књижевног текста.

Тиме се у књигу уводи и појам херменеусије, која и даље представља ону граничну позицију тумачења, али уводи, тачније – враћа у фокус тумачења дух књижевног текста. На тај начин се поново успоставља и осећање саприпадања, а текст задржава право на свој животни импулс и онда када буде написан. У том ставу се достиже могућност да се оствари повезаност аутора, дела, читаоца, на једној заједничкој платформи.

⁴ Исто, 128.

⁵ Исто, 133.

⁶ Исто, 159.

⁷ Исто, 176.

Овим је Вранеш аргументовано закључио да размирице настале између двојице критичара, Константиновића и Петковића, не морају нужно бити и вододелница међу наредним тумачима књижевности, будући да се полемика између њих може „претворити у (само)критичке дијалоге”.⁸ А на који тачно начин, Вранеш је представио Јерковљевим тезама о тумачењу књижевних дела, односно хермејеутиком, као и херменеутиком и херменеузијом. Тиме се закључује да се квалитетан дијалог може водити само уз један важан предуслов, а то је да се непрестано, на чојствен начин побеђује оно „ја” у контексту слушања другог. Тек тада постоји опција да се из разговора роде плодносни закључци.

У томе је највећи значај и допринос књиге *Критичари у дијалогу*. На основу књижевне критике и примера из српске књижевности, превасходно поезије, која се не може одвајати од онога што чини целокупан људски живот, јасно је да је поновно конституисање дијалогске форме од пресудне важности, не само за друштвену, културну, научну или политичку област него и за нас као појединце. Примена закључака до којих је Бранко Вранеш дошао у својој књизи читаоцу ће обезбедити да се на наизглед тежи али сигурнији, сврсисходнији и надасве исправан начин креће међу људима у својој свакодневици.

Др Луна М. ГРАДИНШЋАК
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
lunagradin@gmail.com

ИДЕНТИТЕТ НА РАЗМЕЂИ ПУТОПИСА

Библиотека „Прва књига” Матице српске у прошлогодишњем издавачком плану, који, као и обично, следи као производ одлуке литерарног конкурса, представила је публици три књиге, у измењеном визуелном руху. Најпре, реч је о песничкој књизи *Путописи (из обећане земље)* Тамаре Пантовић, као и о две књиге из домена науке о књижевности младих истраживача са Универзитета у Београду и Новом Саду: *Искушавања идентитетима* Стевана Јовићевића и *На жанровској размеђи ране модерности* Владимира Папића. Знаковита је чињеница да је овогодишњи избор наизглед сужен, будући да су објављене свега три књиге, али наведено може да сведочи и о непромењеном држању до квалитета приликом одабира. Такође, значајно је повећање броја објављених теоријских издања, те се чини да конкурс за прву књигу у све већој мери привлачи пажњу младих истраживача и студената докторских студија.

⁸ Исто, 214.